

DE GEREEDSCHAPSKIST VAN DE SOCIAAL WERKER

Herman de Mönnink

Zesde editie

Boom

Met onderstaande unieke activeringscode krijg je via **www.boomstudent.nl** toegang tot de online leeromgeving. Deze code is persoonsgebonden en gekoppeld aan de 6^e editie. Na activering van de code is de online leeromgeving twee jaar toegankelijk. De code kan tot zes maanden na het verschijnen van een volgende editie geactiveerd worden. De code is eenmalig te gebruiken. Deze activeringscode is alleen bruikbaar voor een studentlicentie en geeft geen toegang tot de docentomgeving van het platform. Ben je docent? Dan heb je jouw activeringscode per e-mail ontvangen. Deze code activeer je op **boomdocent.nl**.

Basisontwerp omslag: Dog & Pony, Amsterdam

Omslagontwerp: Emma Raben, Amsterdam

Beeld omslag: Huib van der Stelt

Beeld binnenwerk: Shutterstock.com

© 2025 H. de Mönnink | Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden veelevoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bijvoorbeeld een (digitale) leeromgeving of een reader in het onderwijs (op grond van artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot Stichting Uitgeversorganisatie voor Onderwijslicenties, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.stichting-uvo.nl.

No part of this book may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means without written permission from the publisher.

ISBN: 9789024463411

NUR: 133

www.boomstudent.nl

www.boom.nl/hogeronderwijs

Inhoud

Voorwoord		12
0	Inleiding	19
	0.1	Introductie 19
	0.2	Opbouw van deze uitgave 22
	0.3	Literatuur 24
1	Ontstaansgeschiedenis van het begrip psychosociale stress	27
	1.1	Inleiding 27
	1.2	Historie en herkenbaarheid van het begrip psychosociaal 28
	1.3	De geschiedenis van het begrip 'stress' 36
	1.4	Van oplossingsgericht naar opluchttingsgericht werken 37
	1.5	Psychosociale stress in de geschiedenis van sociaal werk 39
	1.6	Psychosociale stress in het hedendaags sociaal werk 43
	1.7	Psychosociale-stresswetenschap onderbouwt solide sociaal werk 45
	1.8	Samenvatting 47
	1.9	Literatuur 48
2	Psychosociale-stresstheorie: hoe komen mensen in en uit stresssituaties?	51
	2.1	Inleiding 51
	2.2	Het verklaringsperspectief: hoe komen mensen in stresssituaties terecht? 52
	2.3	Het handelingsperspectief: de psychosociale-stressaanpak 70
	2.4	Samenvatting 78
	2.5	Literatuur 79
3	De situationele redenertrant in drie stappen	83
	3.1	Inleiding 83
	3.2	Situationeel redeneren in drie stappen 85
	3.3	Resultaatgericht werken met scaling 94
	3.4	Sociaal werker als casemanager 98
	3.5	Sociaal werk in de praktijk 100
	3.6	Samenvatting 107
	3.7	Literatuur 107

4	De gereedschapskist van de sociaal werker: overzicht	111
4.1	Inleiding	111
4.2	Twintig sociaalwerkmethoden: een overzicht	112
4.3	Indeling van elke sociaalwerkmethode	115
4.4	Samenvatting	123
4.5	Literatuur	123
5	Non-directieve basismethode	125
5.1	Inleiding	125
5.2	Begripsafbakening en toelichting	126
5.3	Historie van de non-directieve basismethode	129
5.4	Doelen	134
5.5	Indicaties	134
5.6	Contra-indicaties	135
5.7	Technieken	135
5.8	Sociaalwerkresultaat	155
5.9	Evidence	156
5.10	Valkuilen	157
5.11	Samenvatting	157
5.12	Literatuur	158
6	Lichaamsmethode	161
6.1	Inleiding	161
6.2	Begripsafbakening en toelichting	161
6.3	Historie van de lichaamsmethode	171
6.4	Doelen	172
6.5	Indicaties	173
6.6	Contra-indicaties	173
6.7	Technieken	173
6.8	Sociaalwerkresultaat	182
6.9	Evidence	182
6.10	Valkuilen	182
6.11	Samenvatting	182
6.12	Literatuur	183
7	Praktisch-materiële methode	185
7.1	Inleiding	185
7.2	Begripsafbakening en toelichting	186
7.3	Historie van de praktisch-materiële methode	191
7.4	Doelen	194
7.5	Indicaties	194

7.6	Contra-indicaties	194
7.7	Technieken	194
7.8	Sociaalwerkresultaat	200
7.9	Evidence	201
7.10	Valkuil	203
7.11	Samenvatting	203
7.12	Literatuur	203
8	Traumaopvangmethode	207
8.1	Inleiding	207
8.2	Begripsafbakening en toelichting	208
8.3	Historie van de traumaopvangmethode	219
8.4	Doelen	220
8.5	Indicaties	220
8.6	Contra-indicaties	220
8.7	Technieken	220
8.8	Sociaalwerkresultaat	224
8.9	Evidence	224
8.10	Valkuilen	224
8.11	Samenvatting	225
8.12	Literatuur	225
9	Ontladingsmethode	229
9.1	Inleiding	229
9.2	Begripsafbakening en toelichting	230
9.3	Historie van de ontladingsmethode	238
9.4	Doelen	243
9.5	Indicaties	243
9.6	Contra-indicaties	243
9.7	Technieken	244
9.8	Sociaalwerkresultaat	247
9.9	Evidence	247
9.10	Valkuilen	248
9.11	Samenvatting	248
9.12	Literatuur	248
10	Expressiemethode	253
10.1	Inleiding	253
10.2	Begripsafbakening en toelichting	254
10.3	Historie van de expressiemethode	257
10.4	Doelen	257
10.5	Indicaties	258

10.6	Contra-indicaties	258
10.7	Technieken	258
10.8	Sociaalwerkresultaat	261
10.9	Evidence	262
10.10	Valkuilen	263
10.11	Samenvatting	264
10.12	Literatuur	264
11	Ritueelmethode	267
11.1	Inleiding	267
11.2	Waardig afscheid bij de verandering in gevoelsbanden	268
11.3	Historie van de ritueelmethode	272
11.4	Doelen	273
11.5	Indicaties	273
11.6	Contra-indicaties	273
11.7	Technieken	274
11.8	Sociaalwerkresultaat	277
11.9	Evidence	278
11.10	Valkuilen	280
11.11	Samenvatting	280
11.12	Literatuur	280
12	Cognitieve methode	283
12.1	Inleiding	283
12.2	Begripsafbakening en toelichting	284
12.3	Historie van de cognitieve methode	289
12.4	Doelen	292
12.5	Indicaties	293
12.6	Contra-indicaties	293
12.7	Technieken	293
12.8	Sociaalwerkresultaat	303
12.9	Evidence	303
12.10	Valkuilen	304
12.11	Samenvatting	304
12.12	Literatuur	305
13	Narratieve methode	307
13.1	Inleiding	307
13.2	Begripsafbakening en toelichting	308
13.3	Historie van de narratieve methode	316
13.4	Doelen	318
13.5	Indicaties	318

13.6	Contra-indicaties	319
13.7	Technieken	319
13.8	Sociaalwerkresultaat	330
13.9	Evidence	330
13.10	Valkuilen	333
13.11	Samenvatting	333
13.12	Literatuur	333
14	Gedragsmethode	337
14.1	Inleiding	337
14.2	Begripsafbakening en toelichting	338
14.3	Historie van de gedragsmethode	345
14.4	Doelen	347
14.5	Indicaties	348
14.6	Contra-indicaties	348
14.7	Technieken	348
14.8	Sociaalwerkresultaat	355
14.9	Evidence	355
14.10	Valkuil	357
14.11	Samenvatting	357
14.12	Literatuur	357
15	Sociaalnetwerkmethode	361
15.1	Inleiding	361
15.2	Begripsafbakening en toelichting	363
15.3	De vijf steunpilaren	371
15.4	Historie van de sociaalnetwerkmethode	380
15.5	Doelen	382
15.6	Indicaties	383
15.7	Contra-indicaties	383
15.8	Technieken	383
15.9	Sociaalwerkresultaat	388
15.10	Evidence	388
15.11	Valkuilen	392
15.12	Samenvatting	393
15.13	Literatuur	394
16	Relatiemethode	399
16.1	Inleiding	399
16.2	Begripsafbakening en toelichting	400
16.3	Historie van de relatiemethode	402
16.4	Doelen	410

16.5	Indicaties	410
16.6	Contra-indicaties	411
16.7	Technieken	411
16.8	Sociaalwerkresultaat	417
16.9	Evidence	417
16.10	Valkuilen	419
16.11	Samenvatting	420
16.12	Literatuur	420
17	Gezins- en familiemethode	423
17.1	Inleiding	423
17.2	Begripsafbakening en toelichting	425
17.3	Historie van de gezins- en familiemethode	443
17.4	Doelen	446
17.5	Indicaties	446
17.6	Contra-indicaties	446
17.7	Technieken	447
17.8	Sociaalwerkresultaat	456
17.9	Evidence	456
17.10	Valkuilen	458
17.11	Samenvatting	458
17.12	Literatuur	459
18	Groepsmethode	463
18.1	Inleiding	463
18.2	Begripsafbakening en toelichting	464
18.3	Historie van de groepsmethode	466
18.4	Doelen	469
18.5	Indicaties	469
18.6	Contra-indicaties	469
18.7	Technieken	470
18.8	Sociaalwerkresultaat	480
18.9	Evidence	480
18.10	Valkuilen	481
18.11	Samenvatting	481
18.12	Literatuur	481
19	Casemanagement-methode	485
19.1	Inleiding	485
19.2	Begripsafbakening en toelichting	486
19.3	Historie van de casemanagementmethode	487
19.4	Doelen	489

19.5	Indicaties	490
19.6	Contra-indicaties	490
19.7	Technieken	490
19.8	Sociaalwerkresultaat	493
19.9	Evidence	493
19.10	Valkuilen	499
19.11	Samenvatting	499
19.12	Literatuur	500
20	Mediationmethode	503
20.1	Inleiding	503
20.2	Begripsafbakening en toelichting	504
20.3	Historie van de mediationmethode	506
20.4	Doelen	507
20.5	Indicaties	507
20.6	Contra-indicaties	507
20.7	Technieken	507
20.8	Sociaalwerkresultaat	512
20.9	Evidence	512
20.10	Valkuilen	513
20.11	Samenvatting	513
20.12	Literatuur	514
21	Signaleringsmethode	517
21.1	Inleiding	517
21.2	Begripsafbakening en toelichting	518
21.3	Historie van de signaleringsmethode	523
21.4	Doelen	527
21.5	Indicaties	527
21.6	Contra-indicaties	527
21.7	Technieken	527
21.8	Sociaalwerkresultaat	532
21.9	Evidence	532
21.10	Valkuilen	535
21.11	Samenvatting	536
21.12	Literatuur	536
22	Preventiemethode	539
22.1	Inleiding	539
22.2	Begripsafbakening en toelichting	540
22.3	Historie van de preventiemethode	542
22.4	Doelen	546

22.5	Indicaties	546
22.6	Contra-indicaties	546
22.7	Technieken	546
22.8	Sociaalwerkresultaat	553
22.9	Evidence	553
22.10	Valkuilen	558
22.11	Samenvatting	558
22.12	Literatuur	559
23	Collectieve-belangen-behartigingsmethode	563
23.1	Inleiding	563
23.2	Begripsafbakening en toelichting	564
23.3	Historie van de collectieve-belangenbehartigingsmethode	569
23.4	Doelen	579
23.5	Indicaties	579
23.6	Contra-indicaties	579
23.7	Technieken	579
23.8	Sociaalwerkresultaat	588
23.9	Evidence	589
23.10	Valkuil	591
23.11	Samenvatting	592
23.12	Literatuur	592
24	Praktijkgerichte onderzoeksmethode	595
24.1	Inleiding	595
24.2	Begripsafbakening en toelichting	596
24.3	Historie van de praktijkgerichte onderzoeksmethode	598
24.4	Doelen	606
24.5	Indicaties	606
24.6	Contra-indicaties	606
24.7	Technieken van dataverzameling	606
24.8	Sociaalwerkresultaat	610
24.9	Evidence	610
24.10	Outcomeonderzoek: de kracht van methoden	614
24.11	Valkuilen	618
24.12	Samenvatting	619
24.13	Literatuur	619
25	Unfinished-business-syndroom (UBS)	623
25.1	Inleiding	623
25.2	Begripsafbakening en toelichting	625
25.3	Praktijkvoorbeeld: ongesteund jong ouderverlies	637

25.4	Evidence	646
25.5	Samenvatting	654
25.6	Literatuur	655
26	Emotionele werkstress van de sociaal werker zelf	657
26.1	Inleiding	657
26.2	Begripsafbakening en toelichting	658
26.3	Stressreductiemethoden: draagkrachtversterking	672
26.4	Steun vanuit werk en privé: draagvlakversterking	674
26.5	Preventieve aandacht	676
26.6	Samenvatting	678
26.7	Literatuur	679
	Over de auteur	680
	Index	681

Voorwoord

In deze geheel herziene editie van *De gereedchapskist van de sociaal werker* is ruim twintig jaar ervaring en feedback vanuit de praktijk verwerkt. Het idee voor het samenstellen van een SW-gereedchapskist ontstond in 1999 toen ik 25 jaar aan de Groningse Sociale Academie werkte. Ik vroeg in dat jaar aan mijn timmerman: *'Waarom is jouw gereedchapskist zo prachtig en goed geordend?'* De timmerman antwoordde: *'Mijn gereedchappen zijn goed geordend, zodat ik op een flexibele en efficiënte manier de juiste tools kan gebruiken, op het juiste moment en voor de juiste job die gedaan moet worden.'* Dit antwoord moedigde me aan om te proberen een goed geordende gereedchapskist voor sociaal werkers te ontwikkelen met evidence-informed *social work tools*. Dat betekende jaren van studeren, testen, selecteren en systematisch bepalen van de *best practice-methoden* uit de rijke 115-jarige geschiedenis van het sociaal werk. Dat resulteerde in 2004 in de *Gereedchapskist voor Multimethodisch Sociaal Werk*. Een geordende 'gereedchapskist' voor sociaal werkers inrichten: dat stond me dus voor ogen bij het schrijven van dit boek. Een boek dat de methodische praktijk van sociaal werkers onderbouwt. En dat ook bruikbaar is voor verdere profilering en empowerment van het beroep. Met een degelijke gereedchapskist wordt de methodische kern van het beroep sociaal werker versterkt.

Sinds 1980 verzorg ik door heel Nederland voor sociaal werkers cursussen verlieskunde, en sinds 2001 de leergang 'Multimethodisch sociaal werk'. Ook geef ik supervisie, workshops en trainingen aan sociaal werkers. Cursisten en supervisanten deelden hun ervaringen met me, over de waardering van burgers voor hun werk, maar ook over hun eigen onzichtbaarheid. Steeds weer vroegen sociaal werkers zich af hoe ze van het imago van onzichtbare harde werkers – ook wel *silent performers* genoemd – af konden komen. Hoe krijgen we een imago van zichtbare en solide sociale professionals die vanuit hun hart en hoofd, maar ook vanuit omschreven sociaalwerkmethoden werken aan de optimalisering van de kwaliteit van leven van velen? Dat solide imago ontstaat als het sociaal werk zijn specifieke deskundigheid duidelijk omschrijft en uitdraagt. In landelijke bijscholingen van de Beroepsvereniging van Professionals in Sociaal Werk (BPSW) profileer ik de specifieke deskundigheid van de sociaal werker als volgt: de sociaal werker is een psychosociale stressdeskundige die sociale gezondheid bevordert. Uitgangspunt is dat psychosociale stress (PSS) voor vrijwel alle sociaal werkers herkenbaar is in het leven van de mensen waar ze mee van doen hebben. Het kan gaan om werkstress, privéstress, stress rondom schulden, stress door verlies, trauma, in relaties en gezin of spanningen in buurten, bedrijven en scholen en stress om mensenrechten- of milieuvraagstukken.

We profileren het domein van sociaal werkers als bevordering van sociale gezondheid omdat sociale stress in chronische vorm funest uitwerkt op de fysieke en mentale gezondheid van mensen. Sociaal werkers dragen met hun PSS-aanpak gericht bij aan het leren omgaan met psychosociale stresssituaties en daarmee bewijsbaar aan bevordering van mentale en fysieke gezondheid. Er kan meer eenheid onder sociaal werkers ontstaan als ze over stresssituaties praten in plaats van probleemsituaties, en het bevorderen van sociale gezondheid als overkoepelende focus nemen. Sociaal werkers hebben een duidelijk verhaal met PSS-deskundigheid als hun core business. Voorwaarde is uiteraard dat sociaal werkers methodisch competent zijn om individuele en sociale spanningen te helpen reduceren én persoonlijke en sociale empowermenttools daarvoor in te zetten.

Methodische vragen

Er zijn ook sociaal werkers die vinden dat ze wel voldoende zichtbaar zijn. Maar desondanks zitten ze toch met allerlei methodische vragen. 'Uit welke methoden bestaat de gereedschapskist van mijn sociaal werk?' En: 'Ik kan niet goed zeggen wat ik doe, dat maakt me onzeker; hoe kan ik mezelf beter profileren?' Deze vragen van handelingsverlegenheid raken ten diepste de kern van het beroep sociaal werker. Dat is te zien als sociaal werkers kennismaken van het multimethodisch sociaalwerkmodel (MMSW) via symposia, workshops en leergangen. Er komen dan vragen als: 'Moet je alle twintig methoden uit het multimethodisch model onder de knie hebben?'; 'Is basisgespreksvoering een grondhouding of een methode?'; 'Wat is de plaats van de oplossingsgerichte therapie in het model?'; 'Hoe zit het met emanciperend werken in het model?' enzovoort. Al deze vragen hebben mij geïnspireerd bij het schrijven van dit boek.

Als overtuigd pleitbezorger van het solide sociaal werk versterk ik met dit boek de theoretische, methodische praktijkkracht van het sociaal werk en daarmee de methodische profilering van het beroep. Het beroep verdient deze waardering op grond van het vele werk dat sociaal werkers al sinds het begin van de twintigste eeuw in alle uithoeken van de wereld verrichten. De methodische versterking is hoognodig, gelet op de vele bezuinigingen en de toename van collega's uit andere beroepsgroepen die claimen ook sociaal werk te verrichten. Ook de opkomst van steeds meer ervaringsdeskundigen in het sociaal domein eist van de beroepsgroep dat zij haar professionele deskundigheid helder neerzet. Hoe duidelijker de inhoud van het beroep gedefinieerd en omschreven is (identiteit), des te beter deze inhoud kan worden uitgedragen (imago). Een helder omschreven multimethodiek van het sociaal werk geeft duidelijkheid over de werkpraktijk en de competenties van de sociaal werker. Die helderheid zal zorgen voor meer waardering voor dit beroep.

Opluchtingsgericht werken in plaats van oplossingsgericht werken

In de jaren 2000-2024 is het MMSW aan alle kanten in de praktijk getoetst door sociaal werkers. Het is mooi om als schrijver terug te horen hoe sociaal werkers zich met MMSW gesterkt voelen in hun werk. Onnodige professionele en persoonlijke onzekerheid verdwijnt en wordt vervangen door trefzekerheid, inspiratie en hervonden enthousiasme in het werk. Zoals een sociaal werker aan het einde van de leergang schreef:

”

Voor mij was na de opleiding tot sociaal werker sprake van één grote methodische chaos waarin ik geen orde kon vinden. Te veel gestampt om alles erin te krijgen, maar er naar mijn eigen idee niet veel mee kunnen. Met de leergang heb ik deze methoden weer opgehaald en er veel nieuwe bijgeleerd. Leuk, leerzaam en erg duidelijk. De leergang geeft me meer ordening in mijn werk en maakt het mogelijk om overzichtelijker te werken. Het is me duidelijk geworden welke methoden ik wanneer kan gebruiken en ik ben me opnieuw bewust geworden van aandachtspunten, die ik ben gaan toepassen. Mijn Gereedschapskist zit dan ook altijd in mijn werktas. Ik pak het boek er geregeld bij en het geeft me de nodige handvatten.

MMSW is bestemd voor de deskundige sociaal werker die *opluchtingsgericht* in plaats van *oplossingsgericht* werkt; de burger krijgt tools aangereikt om het eigen leven op orde te brengen, aanwezige persoonlijke spanningen maar ook spanningen in gezin, buurt, school, werk, of zorginstelling te verlagen en de persoonlijke en sociale veerkracht te versterken.

Het is als auteur goed om te zien dat de verspreiding van de ideeën uit dit boek niet alleen bijdraagt aan een stevigere methodische identiteit en een sterker imago van het sociaal werk in Nederland. Ook in België en in de rest van de wereld is met het uitkomen van de Engelstalige versie van dit boek: *The social workers' toolbox* een beweging op gang gekomen naar verdieping van methodische professionaliteit!

Nieuw in deze geheel herziene editie

In de eerste plaats is deze grondig herziene editie gericht op versterking van het sociaal werk als beroepsmatige boomstam met vele takken/functies. In deze versterking volg ik de beroepsvereniging van sociaal werkers in Nederland, sinds november 2015 de Beroepsvereniging van professionals in sociaal werk (BPSW) genoemd.

In de tweede plaats is in deze editie sprake van een verdere indikking en wetenschappelijke onderbouwing van de methodische modules, zonder daarbij de inhoud geweld aan te doen. Nieuw zijn: de psychosociale stresstheorie met de PSS-driehoek, de situationele redeneertrant in drie stappen, de checklist sociale steun, en verliessensitief werken. En natuurlijk zijn alle methoden geactualiseerd, met de steun van gespecialiseerde sociaal werkers. Richtsnoer bij dit herschrijven was ook de feedback van studenten en docenten sociaal werk en macro-ontwikkelingen.

Zo krijgen op hun verzoek de cultuursensitieve techniek, het opbouwwerk met de ABCD-benadering en leefstijlsociaal werk een duidelijke plek. Ik liet me bij alle updates steeds leiden door het welbekende adagium van Kurt Lewin: *'Er is niets zo praktisch als een goede theorie.'* Ik verwacht dat de lezer alleen gebaat is bij vernieuwingen als ze praktisch bruikbaar zijn. Het blijft echter goed je als lezer te realiseren dat de methodisch-instrumentele competenties die de kern van het boek vormen, niets waard zijn zonder ethische, theoretische en filosofische fundering (zie ook de inleiding).

In het boek wordt, voor eenduidig taalgebruik en bevordering van eenheid van de beroepsstam sociaal werk, de term 'cliënt' of 'cliëntsysteem' gebruikt, terwijl er vele termen in uiteenlopende takken van het sociaal werk worden gebruikt, zoals gebruikers van sociaalwerk, burgers, deelnemers, bewoners, klanten, gezin, groep, doelgroep, et cetera. Hoewel gebruikers in het sociaal werk 'een alternatief was, kleven daar ook weer grote bezwaren aan. Aangesloten is nu bij het internationale beroepsjargon, waarin 'cliënt' een gebruikelijke term is, waarmee bedoeld kan worden op individu, relatie, gezin, groep, buurt, organisatie of samenleving.

Dankbetuigingen

Voor deze editie wil ik vooral bedanken: alle praktiserende sociaal werkers, (voormalig) collega-opleiders en lectoren van de opleidingen sociaal werk, in alfabetische volgorde: Mia Ardeleanu (Hogeschool Windesheim), Jaap Bruijn (Hanzehogeschool), Jan Willem Bruins (BPSW, Hogeschool Windesheim), Maaïke Brunekreef (Achter de voordeur), Richard de Brabander ((Hogeschool InHolland), Charlotte Clous (Ministerie van Justitie en Veiligheid), Erik Dannenberg (DIVOSA), Jeroen Dekema (Hogeschool Windesheim), Anton van Dieren (CHE), Amarins Duijmans (Hogeschool Windesheim), Anita Dijkstra (Gemeente de Fryske Marren), Hester Elst (Hogeschool Saxion), Radboud Engbersen (Movisie), Anne Fetsje Sluis (Hogeschool Windesheim), Jasmine Foullani (Hogeschool Rotterdam), Harianne Hegge (UMCG), Jaap Iking (NHL Stenden), Margriet Jansen (gezinswerker), Ita Berghuis (NHL Stenden), Jeanet de Jong (BPSW), Laura Koeter (Hogeschool Amsterdam), Henk Koetsveld (Hogeschool Rotterdam), Terry Kram-Kernbaum (wandelcoach), Vera van Krieken (Amsterdam AMC), Anke Lenaers (AMM Amsterdam), Tobias van Loon (designer), Bart Luth-Polat (NIDOS), Joost Maaskant (BMW Defensie), Annemiek Mellema (Hogeschool Windesheim), Mariel van Pelt (Movisie/HAN), Annytsje Pruim (zelfstandig coach samenlevingsopbouw), Jan van Rosmalen (HAN), Tineke Rodenburg (SCHIP-aanpak), Pascal Rudin (IFSW), Léonie le Sage (Hogeschool Rotterdam), Dhian Sie (Kring Andragogie), Ivan Tersteeg (Ministerie van Defensie), Lisbeth Verharen (HAN), Lisanne Voncken (Gezonde School), Sanneke Verweij (Movisie), Saskia de Vin (Gemeente Den Haag), Renate Werkman (Hogeschool Windesheim), Marcel Wijn (Hanzehogeschool Groningen), Joop Wolff (FotoGrafiek). Bedankt voor jullie waardevolle, praktische, theoretische en filosofische feedback, en dank voor jullie waardevolle meedenken.

Veel instellingen, teams en opleidingen voor sociaal werk werken inmiddels vanuit MMSW. Voor de gegeven feedback wil ik de sociaal werkers en de leiding van een aantal SW-teams speciaal bedanken, die inmiddels een koploperpositie innemen in Nederland vanwege hun solide visie op sociaal werk op basis van psychosociale stresswetenschap: Ouderenmaatschappelijk werk SOL (Samen Ondernemend Leren Rotterdam), Medisch Maatschappelijk Werk Amsterdam UMC, BMW Defensie, Sociaal Werk Kwadraad Gouda, Verpleeghuisgroep Florence Den Haag, Treante Zorggroep Drenthe, en Kwadraad Gouda.

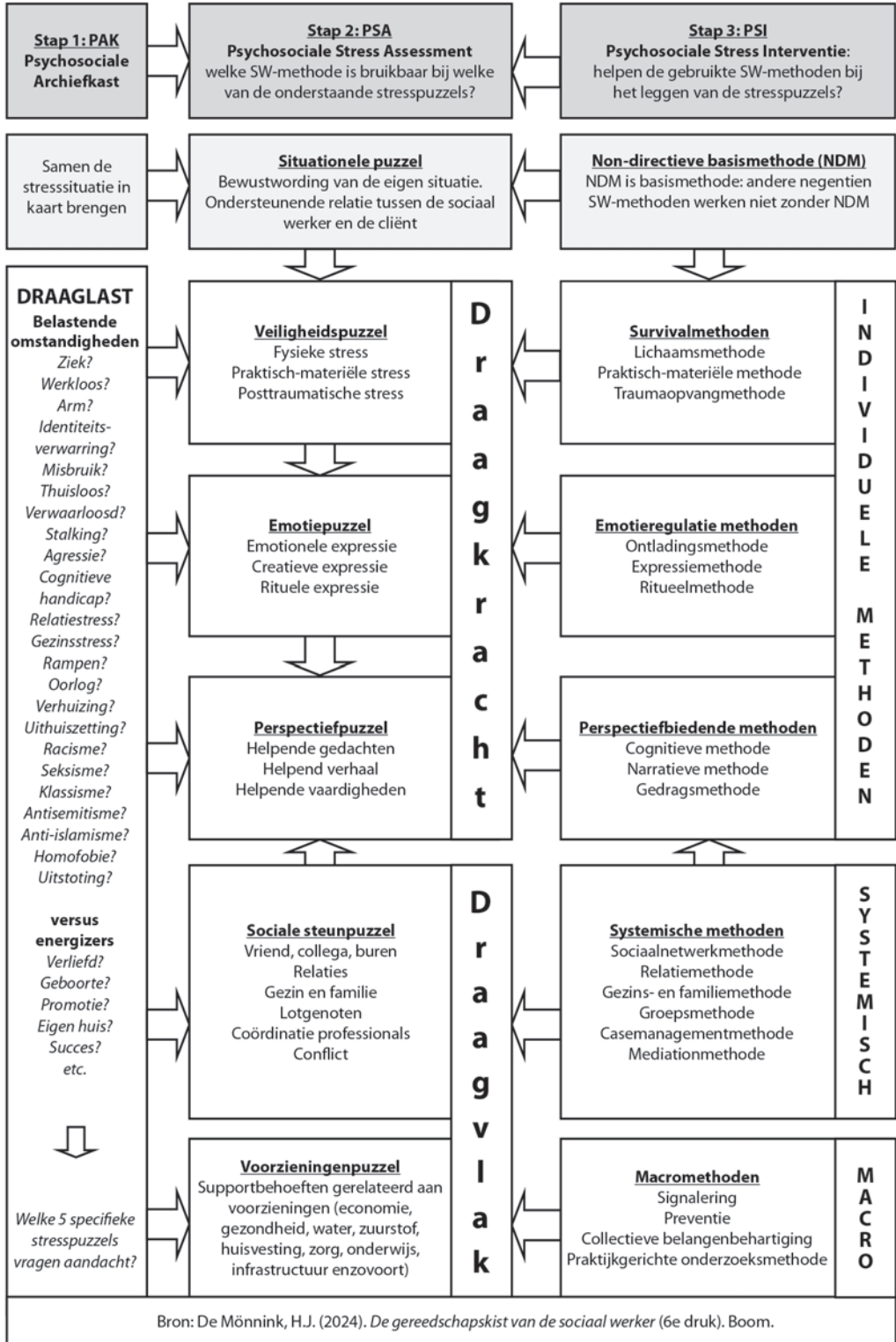
Ook dank aan Marc Appels, mijn uitgever, en Martine Harsema, mijn redactiecoördinator, voor hun intensieve zorg rond mijn boeken. Mijn dochters Tessa en Mira, en Pieter Hoving en Bastiaan Jurna dank ik voor het bijstaan in contractueel en pr-opzicht en voor de blijvende aanmoediging. En, last but not least, gaat mijn dank uit naar Marlous Breukel, die mij steeds ter zijde stond met al haar adviezen en meedenken. Je steun bij mijn monnikenwerk blijft van onschatbare waarde!

Herman de Männink

Groningen, najaar 2024

SITUATIONEEL REDENEREN IN HET SOCIAAL WERK IN 3 STAPPEN

Multimethodisch Sociaal Werk (MMSW)

0.1 Introductie

Multiprobleemsituaties vereisen een multimethodische aanpak.

Een gereedschapskist is géén receptenboek.

Waarom hebben sociaal werkers (hierna: SW'ers) zo'n omvangrijke gereedschapskist nodig? Kunnen ze niet toe met een aandachtgevende grondhouding (ook wel presentie genoemd) en een paar methoden, in plaats van de 20 methoden en 150 technieken die in dit boek beschreven worden? Nee, sociaal werk vraagt met de diversiteit aan stresssituaties die het bestrijkt om een breed spectrum aan sociaalwerkmethoden. Denk bijvoorbeeld aan armoede, schulden, ziekte, fysieke beperkingen, honger, dakloosheid, echtscheiding, chronische ziekte, kindermisbruik, huiselijk geweld, straatgeweld, identiteitsproblemen, opvoedingsproblemen, opname in het ziekenhuis of verpleeghuis, schoolproblemen, werkproblemen, bureaucratie enzovoort. Toch wordt vaak gesteld dat uit onderzoek is gebleken dat de *common factors* – de werkrelaties tussen de hulpverlener en de cliënt(en) – eigenlijk het leeuwendeel van het succes bepalen in sociaal werk. Specifieke methoden zouden er nauwelijks toe doen. Dat is echter voor sociaal werk nooit onderzocht. Waarop baseert men dan de uitspraak dat specifieke methoden er niet toe doen? Steeds wordt daarbij onderzoek naar het effect van psychotherapie op angstige en depressieve mensen aangehaald en, kwalijk genoeg, wordt dit zomaar gegeneraliseerd naar sociaal werk. En dat klopt niet. Volgens de gezaghebbende sociaalwerkonderzoeker William Reid gaat de praktijk van sociaal werk over een breed scala aan *specifieke* stresssituaties waarvoor *specifieke* sociaalwerkmethoden nodig zijn. De conclusies van het *common factor*-onderzoek in de psychotherapie mogen volgens hem niet een-op-een overgezet worden naar het domein van sociaal werk. Het smalle psychische domein van angst- en stemmingsstoornissen is immers niet te vergelijken met het brede psychosociale-stressdomein van sociaal werk. Uit onderzoek bij sociaal werk blijkt volgens Reid dat methoden en technieken veel belangrijker zijn, juist omdat sociaal werkers moeten kunnen inspelen op zowel materiële als immateriële problemen, individuele stress, systemische stress en macrostress. Behalve met individueel en systemisch sociaal werk zijn sociaal werkers idealiter ook bezig met preventief sociaal werk. Voor de gerichtheid van sociaal werkers op deze brede range van psychosociale stress bij ziekte, verlies, trauma, praktisch-materiële kwesties, scheiding, identiteitscrises, relatie-, gezins- en familieproblemen, inbraak, diefstal en geweld is een brede range van methoden nodig.

Dan kun je niet toe met één methode, immers hoe kan die voor alle stressvormen bruikbaar zijn? Uiteraard is presentie de basis van sociaal werk die in alle situaties nodig is. Geen interventie is mogelijk zonder presentie. Maar voor interventies moeten sociaal werkers in alle functies en takken van het vak de beschikking hebben over meer dan één basismethode, die dan ook allemaal in dit boek beschreven worden. Zo kunnen ze op maat van elke situatie een passende mix van deze methoden gebruiken. In die zin is de gereedschapskist geen receptenboek in de trant van *one size fits all*, waarbij de sociaal werker niet meer zelf hoeft na te denken. Sterker nog: met behulp van dit boek leert de sociaal werker juist methodisch te redeneren volgens drie stappen, zodat aan elke situatie recht wordt gedaan: *one size fits one!*

Methodische professionaliteit

Dit boek gaat over de gereedschapskist van de sociaal werker, dus over de methodische professionaliteit van het beroep sociaal werker: hoe kan het handelen van de SW'er effectief en efficiënt zijn? Deze technisch-instrumentele kant van het beroep staat uiteraard niet los van de normatieve en persoonlijke professionaliteit. In het nieuwe beroepsprofiel van de Nederlandse sociaal werker (BPSW, 2023) wordt uitgegaan van de volgende driedelige professionaliteit:

1. **Normatieve professionaliteit**, waarbij de vraag is of het handelen van de SW'er 'ethisch verantwoord' is.
2. **Methodische professionaliteit**, waarbij de vraag is welke methoden en technieken de sociaal werker beschikbaar heeft.
3. **Persoonlijke professionaliteit**, waarbij de vraag is 'of het methodisch handelen van de SW'er echt, waarachtig' is, dus of 1 en 2 voldoende verinnerlijkt zijn bij de individuele sociaal werker.

Elk methodisch boek kan wellicht het beeld oproepen dat de op zichzelf staande methoden van doorslaggevend belang (zouden) kunnen zijn voor effectieve hulp, los van ethiek en persoonlijke competentie. Juist de relationele competenties van sociaal werkers – contact aangaan en onderhouden met mensen uit de doelgroep vanuit ethische richtlijnen – vormen echter de basis voor elke methodische interventie van de sociaal werker. De methoden en technieken moeten 'geland' zijn, verinnerlijkt zijn en deel zijn geworden van de sociaal werker. Nooit zegt een sociaal werker: 'We gaan nu dit doen', maar altijd: 'Zullen we dit of dat gaan doen, om die en die reden?', 'Ik stel voor dat ...' en 'Kunt u daarmee instemmen?' De authentieke, kritische, multimethodisch werkende sociaal werker gaat respectvol om met mensen uit de doelgroep vanuit de waarden van het beroep, om 'mensen tot hun recht te laten komen'. In elk geval moet in het werk altijd gewaakt worden voor onevenredige aandacht voor één van de drie genoemde vormen van professionaliteit (technisch-instrumentele, normatieve en persoonlijke professionaliteit).

Tegelijkertijd wordt de roep om meer aandacht voor methodische eenheid en competentie binnen én buiten sociaal werk steeds luider. Vanuit de beroepsgroep en de beroepsopleiding wordt het steeds meer van belang geacht daarin te investeren, maar ook vanuit het medisch domein, het ggz-domein en de overheid. Er worden hiervoor meerdere redenen aangevoerd, die ook verderop in het boek aan de orde zullen komen:

1. Uit een landelijke enquête blijkt dat twee derde van de sociaal werkers zelf zegt behoefte te hebben aan meer verdieping in en een duidelijke visie op methodisch werken (Movisie, 2020).
2. Overheidsorganen bepleiten solide sociaal werk, met het doel om psychosociale vragen eerder, effectiever en wetenschappelijk onderbouwd aan te pakken (Gezondheidsraad, 2014). Preventie, ook op psychosociaal vlak, staat hoog in het vaandel van vele rapporten over GALA (Gezond en Actief Leven Akkoord), IZA (Integraal Zorg Akkoord), All = Health, Gezondheidsgelijkheid et cetera.
3. Door het medisch domein wordt specifiek aan sociaal werkers gevraagd om sociale vragen – waarvan artsen zeggen deze te veel gemedicaliseerd te hebben – eerder aan te pakken in het sociaal domein (Gezondheidsraad, 2017).
4. Het ggz-domein vraagt om levensstress eerder in het sociaal domein aan te pakken – als normale levensstress – omdat ook de ggz erkent veel te snel pathologische etiketten geplakt te hebben op mensen met psychosociale stress (Raad voor de Volksgezondheid, 2017). Zoals een andere overheidscommissie ook al constateerde: veel lichte ggz-klachten worden geïndividualiseerd, dus ontdaan van de psychosociale context waarin zij ontstaan én in stand blijven (Landelijke Commissie voor de Geestelijke Volksgezondheid, 2002). Illustratief is de afschaffing van de categorie ‘psychosociale klachten’ in het ggz-registratiesysteem Nemesis, waarop het jaar daarop het aantal ggz-diagnoses in de tabellen substantieel toenam. Wat eerst als psychosociaal werd gediagnostiseerd, werd het volgende jaar als ggz-pathologie geëtiketteerd: meer angst- en stemmingsstoornissen.
5. Meer methodische eenheid binnen sociaal werk is ook nodig omdat van sociaal werk een preventief antwoord wordt verwacht, nu zich steeds meer zorginfarcten (wachlijsten, vertragingen) aftekenen binnen de medische en ggz-domeinen (Peetoom, 2001).
6. Uiteraard kan sociaal werk hierin alleen voorzien als er voldoende geïnvesteerd wordt in formatie, en ook in een stevige *body of knowledge & skills* (Hooghiemstra, 2020). Dan kunnen burgers met lichte medische en lichte mentale klachten, vaak gecombineerd met sociale problemen, eerder door sociaal werkers geholpen worden. Wereldwijd zet de World Health Organization (WHO) zich daar ook voor in met het wetenschappelijk geteste programma *Problem Management Plus (PM+)*, dat een individuele en groepsgewijze aanpak van lichte mentale klachten door sociaal werk bepleit, ook in landen waar de specialistische ggz nog niet zo ontwikkeld is (WHO, 2020 en 2022).

7. Inzet van SW om op methodische wijze de sociale netwerken te versterken is natuurlijk al jaren overheidsbeleid. Maar dat gaat niet vanzelf, daarvoor is een methodische aanpak vanuit sociaal werk nodig. Ook wordt aan alle kanten hechtere samenwerking tussen het sociaal domein en het medische/ggz-domein bepleit (Hilhorst, 2024; kansrijke initiatieven zijn bijvoorbeeld Krachtige Basiszorg en Welzijn op Recept).

Bekijk ook de video's:

Krachtige basiszorg

Alles is gezondheid

8. Investeren in de methodische kracht van sociaal werk is ook van belang omdat sociaal werk steeds meer herkend en erkend wordt als essentiële beroepsgroep. Dat komt onder andere door de bewustwording en wetenschappelijke onderbouwing daarvan dat sociale determinanten en goede relaties van grote invloed zijn op onze fysieke en mentale gezondheid (Wilkinson, 2003). Daarom wordt ook wel gepleit voor een grotere bijdrage van sociaal werk op het vlak van sociale gezondheid (Hilhorst, 2024).
9. Ook binnen SW-opleidingen gaan (daarom) steeds meer stemmen op om voor een grotere methodische eenheid te zorgen en toekomstige generaties SW'ers een solide body of knowledge & skills mee te geven, net zoals dat al in verpleegkunde- en medische opleidingen gebeurt (Hooghiemstra, 2020; Regenmortel, 2022). Er is nu ook een Afvinklijst basiscompetenties Sociaal Werk beschikbaar (zie Bijlagen in de online leeromgeving).
10. De opkomst van ervaringsdeskundigen daagt de beroepsgroep van sociaal werkers ook uit om haar professionele deskundigheid in ethische en methodische zin duidelijk te laten zien (De Mönnink, 2022).

Kortom, meer methodische eenheid en verdieping zijn noodzakelijk om de complexe stresssituaties in de samenleving effectief aan te pakken en een steeds solider reputatie van sociaal werk op te bouwen voor de toekomst. Een geordende en wetenschappelijk onderbouwde gereedschapskist is daarin onmisbaar.

0.2 Opbouw van deze uitgave

In de eerste vier modules wordt de sociaalwerkaanpak onderbouwd door middel van de psychosociale-stresswetenschap. Bij de psychosociale-stressaanpak van sociaal werkers gaat het in de kern steeds om het systematisch en doelgericht aanboren van krachtbronnen (empowerment) en het verminderen van spanningsbronnen (stressreductie).

In **module 1** wordt de ontstaansgeschiedenis van het begrip psychosociale stress (PSS) beschreven, een begrip dat blijkt te staan op de schouders van reuzen uit de geschiedenis van sociaal werk. In **module 2** volgt de psychosociale-stresstheorie: hoe komen en blijven mensen in stresssituaties en hoe kun je hen eruit krijgen? Dit blijkt mogelijk door samen zes stresspuzzels te leggen. Deze PSS-theorie beschrijft de PSS-driehoek, het complex van

drie factoren die steeds in samenhang onze kwaliteit van (samen)leven (KvL) bepalen: draaglast, draagkracht en draagvlak. De samenhang van de drie KvL-factoren wordt gesymboliseerd door het empowermentbeeldje op de voorkant van het omslag: 'Je moet in je leven wél zelf je ballast tillen, maar níét alleen!' Deze quote vat treffend samen waar de drie factoren voor staan. Ieder mens afzonderlijk zal een manier moeten vinden om adequaat om te gaan met de *impact* van het leven, met min of meer ingrijpende levensveranderingen en de PSS die deze oproepen (draaglast). Voor het omgaan met de opgeroepen PSS is die mens aangewezen op de eigen individuele *draagkracht*. Het zou echter een schraal beeld van de menselijke situatie geven als je dit tijdens je levensloop allemaal *alleen* zou moeten doen. Het 'sociale' wordt in dit boek daarom beschreven als de *draagvlakfactor*, de mate van steun vanuit de omgeving. Het is aan de sociaal werker om op basis van een zorgvuldig beeld van het krachtenveld van deze drie PSS-factoren samen met betrokkene(n) te werken aan het inzetten van de aanwezige positieve krachten om de negatieve krachten te verminderen. In **module 3** wordt beschreven hoe de sociaal werker met behulp van het situationeel redeneren in drie stappen steeds maatwerk kan bieden. In **module 4** wordt de gereedschapskist van de sociaal werker beschreven: een set van twintig praktische basismethoden die de sociaal werker kan inzetten bij verschillende vormen van psychosociale stress.

De **modules 5 tot en met 24** vormen het hart van de gereedschapskist: de twintig sociaalwerkmethoden (de non-directieve basismethode en de negentien directieve methoden), die systematisch worden geïntroduceerd en beschreven. Per methode wordt uiteengezet wat het profiel, het doel, de geschiedenis, de indicaties, de contra-indicaties, de technieken, de evidence enzovoort zijn. En in de online leeromgeving is een kennisclip te zien, waarin die methode kort wordt geïntroduceerd door de auteur. Zo ontstaat per interventieniveau een beeld van de doelen die de sociaal werker samen met de cliënt probeert te bereiken. Het idee is dat de sociaal werker na lezing van dit boek in staat is op flexibele wijze de juiste methodecombinaties voor te stellen en in te zetten bij specifieke spanningsbronnen en specifieke krachtbronnen en dit proces ook kan benoemen.

De sociaalwerkmethoden worden ingedeeld in drie interventieniveaus:

1. Individueel interventieniveau, met:
 - a. de non-directieve basismethode (module 5), gericht op het leggen en onderhouden van contact en het zorgvuldig afronden van hulpverleningstrajecten met de cliënt;
 - b. negen directieve individuele methoden, gericht op het versterken van individuele veerkracht, om daarmee tot reductie van specifieke individuele knelpunten te komen (modules 6-14).
2. Systemisch interventieniveau, met zes systemische methoden, gericht op het versterken van sociale support, om daarmee specifieke supportknelpunten te reduceren (modules 15-20).
3. Macro-interventieniveau, met vier macromethoden, gericht op versterking van voorzieningen, om specifieke structurele knelpunten te reduceren (modules 21-24).

In de **modules 25 en 26** worden twee verdiepingsthema's beschreven: sociaal werk gericht op oud zeer, verder te noemen 'het unfinished-businesssyndroom', dat zich voordoet bij mensen die klachten hebben door onverwerkt oud zeer (module 25), en de stress van de sociaal werker zelf en diens zelfzorg (module 26). In de online leeromgeving zijn de volgende bijlagen opgenomen: opgenomen: Spanningsreactieschecklist, Quickscan basisvoorzieningen, Checklist traumareactie, Zelftest traumatisch risico, Quickscan unfinished business, Geldard-burn-out-vragenlijst, Inspiratielijst waardevolle eigenschappen en Afvinklijst basiscompetenties Sociaal Werk. In alle modules worden voorbeelden gebruikt ter illustratie van de methoden en technieken. Vertalingen van geplaatste citaten zijn afkomstig van de auteur, tenzij anders vermeld.

0.3 Literatuur

- Beroepsvereniging van Professionals in Sociaal Werk (BPSW). (2023). *Beroepsprofiel van de sociaal werker*. Geraadpleegd op 2 maart 2024, van www.bpsw.nl/app/uploads/downloads/BPSW-Beroepsprofiel-Sociaal-Werker-digitale-versie-november-2023.pdf
- De Mönink, H.J. (2022.) *Marie Kamphuislezing 2022. Methodische continuïteit: Onmisbaar voor solide Sociaal Werk*. Geraadpleegd op 2 maart 2024, van <https://mariekamphuisstichting.nl/images/mks-lezing-2022MH.pdf>
- NOS (2021, 6 november). *GGZ slaat alarm over wachtlijsten: kunnen het niet meer alleen*. Geraadpleegd op 2 maart 2024, van <https://nos.nl/artikel/2404537-ggz-slaat-alarm-over-wachtlijsten-kunnen-het-niet-meer-alleen>
- Gezondheidsraad. (2014). *Sociaal werk op solide basis*.
- Gezondheidsraad. (2017). *Maat houden met medisch handelen*.
- Gezondheidsraad. (2017). *Maat houden met medisch handelen*.
- Landelijke Commissie Geestelijke Volksgezondheid. (2002). *Zorg van velen*. Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.
- Movisie. (2020). *De Stand van het Sociaal Werk in Nederland*.
- Hilhorst, P, & Van der Wijngaart, M. (2024). *Samenwerking sociaal en medisch domein*. E:M+MA.
- Hooghiemstra, E, & Van Pelt, M. (2020). *De Kennis- en Onderzoeksagenda Sociaal Werk*. Movisie.
- Jansen, J., Ketel, J., Liefhebber, S., Panhuizen, B., & Van Pelt, M. (2021). *De stand van sociaal werk in Nederland. De grote raadpleging van sociaal werk in 2020*. Movisie.
- Mental Health and Substance Use. (MSD). (2018, 1 januari). *Problem management plus (PM+): individual psychological help for adults impaired by distress in communities exposed to adversity*. Geraadpleegd op 2 maart 2024, van www.who.int/publications/i/item/WHO-MSD-MER-18.5
- Mental Health and Substance Use. (MSD). (2020, 30 augustus). *Group Problem Management Plus (Group PM+): group psychological help for adults impaired by distress in communities exposed to adversity*. Geraadpleegd op 2 maart 2024, van www.who.int/publications/i/item/9789240008106

- Raad voor Volksgezondheid en Samenleving. (2017). *Recept voor maatschappelijk probleem. Medicalisering van levensfasen.*
- Van Regenmortel, T., & Nauta, E. (2022). *Sociaal in beweging. Sectorale verkenning van de hbo-sector Hogere Sociale Studies (HSS).*
- Wilkinson, R., & Marmor, M. (2003). *The social determinants of Health. The solid facts.* World Health Organization.